

„НЕШО БОНЧЕВ“ ОТ ИВАН СЕСТРИМСКИ.
С., 1982

Книжовното наследство на Нешо Бончев, значението и мястото му в българската литература са добре изяснени. Принос за това имат изследванията на Нельо Горинов, Георги Марков, Петър Динев, Георги Димов и др. Литературно-критическият очерк на Иван Сестримски за Нешо Бончев идва да отговори на нуждата от цялостен систематизиран труд върху живота и творчеството на възрожденския критик.

Нешо Бончев е един от първите възрожденски дейци, който проявява истинско призвание, подготовка и качества за професионална критико-оценъчна дейност. Георги Марков го определя като културен деец, който свързва „общественото и културното развитие на българите“. Според него Нешо Бончев продължава онези насоки и принципи на литературната ни критика, които са вече изградени от Л. Каравелов и П. Р. Славейков. Просветелските му възгледи не пречат за тази близост с революционната емигрантска критика, тъй като той е прогресивна личност, хуманист и патриот. Просветителството му има „демократична основа и се насочва към социални проблеми“ (Лит. мисъл, 1958, кн. 6). Георги Димов обръща внимание на факта, че Н. Бончев се разграничава от критиците революционни демократи, които изискват от литературата да подготви народа за националноосвободителната борба по това, че е „привърженик на изкуството, което има повече общоестетически, отколкото действено практически характер“ (Българската литературна критика през Възраждането. С., 1965, с. 239). В идеиния свят на Н. Бончев „демократично-реалистичните схващания за характер и значение на художествените и културни ценности се преплитат с идеалистични възрения за общественото развитие, с религиозни предразсъждения за битието на човека“ (с. 232). Максималистичните изисквания на Бончев по отношение на възрожденската ни литература според Георги Димов изхождат от верни естетически позиции и от стремежа да способствува за създаването на строга и компетентна критика. Това безкомпромисно отношение Петър Динев приема като опит да се постави развитието ѝ върху здрави и правилни принципи и в това той вижда историческата

заслуга на Бончев като литературен критик (Възрожденски писатели. С., 1962, с. 375).

Изследванията на посочените литературоведи засягат основни проблеми от критическата дейност на Н. Бончев или характеризират отделни съществени моменти при изясняване на литературното му наследство, естетическите му и идейни позиции. Техните постановки стават верни ориентири за Ив. Сестримски и усилията му да създаде цялостно самостоятелно проучване за Н. Бончев. Изследвачът е намерил свой път при изграждането на творческия му портрет. За първи път е използвана така богато кореспонденцията на Н. Бончев, най-вече с М. Дринов, за да се очертаят характерът и преживяванията му и да се осмислят първите му талантилни опити в областта на критиката. Като значителен книжовен труд се разглежда и дипломната работа на Бончев.

В първата част на литературно-критическия си очерк Сестримски изгражда нравствено-психологическа характеристика на критика, проследява оформянето на неговата индивидуалност и интелект в родната среда, при тригодишното учителстване в Панагюрище, в Русия, където учи и преподава. Сестримски навинаги спазва хронологическия принцип, когато привлича и осмисля биографичните факти. Често цитира писмата на възрожденския деец при изясняване основните моменти от неговия живот. Това му позволява и да анализира приятелството между Н. Бончев и М. Дринов, да търси измеренията на тяхната дружба, импулсите, които разреджат с енергия сродните им души. Авторът подчертава плодотворното въздействие на М. Дринов — вече изтъкнат и формиран учен-историк, върху Н. Бончев. „Мене ми се струва — пише изследвачът, — че без тази упорита приятелска настойчивост Нешо Бончев едва ли би написал двете си големи статии, едва ли би превел „Разбойници“ и „Тарас Булба“, с които той влезе в историята на българската литература и култура. Те са зрелите плодове на едно приятелство, никога непомрачено от сянката на каквото и да е недоразумение, покрити корист и недоверие“ (с. 56). Ив. Сестримски дири отражението на това въздействие и в развитието на културния живот в България. И не само в този случай той проявява стремеж да разглежда културно-историческата дълбочина на явленията, да ги търси като измерения на

народността дух. Това прави и при изясняване учеността на Н. Бончев. Авторът борани по-свободно със субективните си оценки и изводи, но винаги изхожда от цялостното творчество на критика. Това придава известна есенциалност на стила му и е една от положителните страни на очерка.

Ив. Сестримски отделя място на интелектуалните и научни интереси на Н. Бончев, проведени в областта на художествената литература, филологията, политическата икономия. Интересът на възрожденския ни критик към социално-икономическата проблематика авторът свързва с примера на руските демократи Н. Г. Чернишевски, Т. И. Писарев. Независимо че не разполагаме с преки доказателства за похват в обществените възгледи на Н. Бончев след прочит на „Капиталът“, изследвачът смята, че контактът с класическото съчинение на К. Маркс не е останал без следа. Присъствието на това влияние Сестримски търси в засилване на критическия патос, на „недоволството от сиромашията на българския народ, от чуждия грабък и експлоатацията у нас, ще е подсилило най-сетне и мечтите му да види материално благоденствие в родината си“ (с. 39). Авторът е трябвало да разгледа по-задълбочено комплекса от причини, които насочват вниманието на Н. Бончев към социалните проблеми.

Във втората част на очерка си Сестримски обръща особено внимание на първоначалните книжовни занимания на Н. Бончев — интереса му към българския фолклор, публикуваните народни песни в периодичния печат и в сборника на Братя Миладинови. Независимо че Н. Бончев специално не е изследвал народното творчество, Сестримски споделя мнението на П. Динев, че в „някои свои статии мимоходом засяга страни от него и изказва ценни схващания“. Но изследвачът се натъква на факта, че фолклористът Н. Бончев, който е записал и публикувал реликви народни песни, не е забелязал, че българският фолклор става основа на личното художествено творчество и оказва влияние върху развитието на литературата ни. Не е забелязал този процес и в генералната поезия на Христо Ботев. „Наистина е странно — пише авторът, — че ученикът на Белински и Добролюбов, който в статите си говори за необходимостта поезията да бъде проникната от народен дух, за „вещи песни, напоени с народен дух“, не е успял да достигне до простата истина, че без народното творчество не може и не бива да се гради новата българска литература, че народното творчество трябва да залегне в основите й“ (с. 120). Но именно като ученик на В. Белински Н. Бончев не съзнава ролята на народното творчество в развитието на националната ни литература. Известни са постановките на В. Белински, в които той също недооценява народната поезия. Пръв я отделя като самостоятелен, макар и неправилно разпределя на руската литература,

но не я разглежда като развиваща се, способна да окаже влияние върху литературата, а предрича развитие само на литературата в обществото.

Ив. Сестримски споменава за влиянието на В. Белински, Н. Чернишевски и Н. Добролюбов при характеризирането на близостта между литературно-естетическите критерии на Н. Бончев и програмата на българските революционни дейци в Румъния — Л. Каравелов, Хр. Ботев. Спира се на изказаното още от Н. Горинов твърдение, че образната, сентенциозна мисъл на Н. Бончев — „литературното поле не е бална зала, та да се гледи и да си казваме комплименти“ — е навсяна от подобни мисли на Белински, но не разглежда по-задълбочено това влияние. Споменава за него при анализа на статията „Класичните европейски писатели на български език и ползата от изучаването на съчиненията им“, където Н. Бончев изтъква значението на Гогол в руската литература и се позовава на Белински. Дори съвременниците му го обвиняват, че критикува, воден от „такъв един московски авторитет, какъвто е авторитетът на твоя руски критик Белински“ (сп. Училище). Струва ми се, че Иван Сестримски е могъл да изясни по-цялостно, разгърнато и задълбочено влиянието на Белински върху Н. Бончев, характеризирано в някои насоки вече от Георги Димов (Из историята на българската литературна критика. С., 1968). И не само това. В литературната ни наука не е изяснена близостта на тяхната историческа роля в развитието на руската и българската литература. Рамките на литературно-критическия очерк не са позволили на Сестримски да разшири своите наблюдения и изводи в тази насока. Но той е изяснил друга страна на въпроса, като правилно отбелязва несъстоятелността на обвиненията, отправени от противниците на Н. Бончев за робуването на чужди авторитети. В подхода към тогавашната българска литература той изхожда от естетиката и художественото творчество на големите европейски и руски писатели и затова критиката му е особено строга, когато разглежда незначителните творчески прояви на някои български писатели.

Авторът отбелязва, че за разлика от Хр. Ботев Н. Бончев не успява да си изгради цялостен мироглед. Цял живот е в „плена на известен еклектизъм — у него съжителствуват и разнородни, дори противоречиви възгледи“ (с. 29). Сестримски проявява известна склонност към оправдаване на еклектизма и на консервативните възгледи на Н. Бончев. Според него религиозното му съзнание е главна пречка, която задържа понататъшното му прогресивно развитие и е причина той да не се сблъска с революционните среди около Любен Каравелов, към когото изразява симпатиите си. Религиозността авторът обяснява с „патриотичния заряд“ в нея, с това, че е формирана от чисто патриотични подбуди, съзнавайки истори-

ческата роля на православие за опазване на българщината. В статията си „За училищата“ Нешо Бончев изразява верноподаническите си чувства като просветител и вярва, че турското правителство ще отпусне средства за просветата на българите, стига те да поискат. Според Сестримски тези декларации не са искрени и не изразяват възгледите на руския поданик Н. Бончев. „Вярно е точно обратното — пише той, — от ред негови изказвания и загатвания знаем, че по отношение на султанската власт, на бейовете и агите той стои на съвсем други, противоположни позиции“ (с. 91). Тези изводи за автора имат своето основание в патристичната дейност на Н. Бончев — като просветител не му е далечна идеята за извоюване на свободата на българския народ чрез въстание.

Иван Сестримски разглежда цялата книжовна дейност на Н. Бончев. За първи път е характеризирана дипломната му работа. Изследвачът разглежда особеностите на езика ѝ, обръща внимание на подбора и подхода към историческите факти. Още при написването ѝ според него Н. Бончев проявява типичното за публикациите си — „достъпност, живина на изложението дори когато се разглеждат чисто теоретически въпроси“. Качествата на критика Нешо Бончев авторът търси в двете му писма до М. Дринов, в които изказва мнението си за статията му „Страшни ли са за народността ни фанариотите и йезуитите“ и за първата му книга „Поглед връз произхождението на българския народ и началото на българската история“. При анализа на писмата Сестримски възстановява атмосферата, в която са написани, психологическия момент на възторга и опиянението от значителната книга на приятеля-историограф, за да обясни разхвърляното и фрагментарно изложение, в което пристъпува талантът на критика. Този подход на изследвача е интересен и със стремежа да изясни процеса, в който успехите на М. Дринов дават импулс на Нешо Бончев за по-нататъшна лична книжовна дейност.

При анализа на статиите „За училищата“ и „Разсъждения (за католичката и протестантската пропаганда)“ Сестримски пояснява и същността на просветителските идеи на Н. Бончев. За тази цел привежда някои негови гледища от писмата му, главно във връзка със социалните проблеми и революционизирането на българския народ — процес, на който самият Н. Бончев не остава съвсем чужд. Силата на критика Сестримски вижда в неговото отношение към съществуващата учебно-възпитателна система в България. „В критиката — основна, остра, язвителна — на негативните страни на учебното дело, на просветата, на българската книжнина, на действителността въобще виждаме истинския Нешо Бончев, прогресивния деец, човека, който правилно долавя посоката на нашето национално и социално развитие в бъдеще“

(с. 97). Именно с тези ги схващания и присъди Нешо Бончев се доближава най-много до Хр. Ботев и Л. Каравелов.

Подходът на Иван Сестримски към книжовното дело на Н. Бончев — подход на литературен историк и критик, му дава възможност да направи редица ценни наблюдения и изводи. Това проличава при анализите на статиите „Читалище повременно списание“, „Класичните европейски писатели на български език и ползата от изучаването им“ и др. Преводите на възрожденския деец, особено „Тарас Булба“ от Гогол, според изследвача са едни от най-значителните до Освобождението. Талантът на критика се допълва от таланта на преводача и в случая, когато Н. Бончев се заема с първа песен от „Илиада“, за да докаже несъстоятелността на превода ѝ от Григор Пърличев.

Новата книга на Иван Сестримски ще заеме своето определено място в литературната ни наука със задълбоченото вникване в живота и творческата дейност на Нешо Бончев. И като че ли в бележките към очерка изследвачът е очертал насоките на бъдещата работа върху книжовното му наследство — да се обнародва архивът му и да се продължи делото на Вичо Иванов и Петър Динеков за научно издание на цялата кореспонденция между Нешо Бончев и Марин Дринов.

Радослав Радев

„ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ. ОТ СИМВОЛИЗМА К
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМУ РЕАЛИЗМУ“

от В. А. ЗАХАРЖЕВСКА. Киев, 1982

През последните десетилетия съветското литературознание все по-често и по-настоятелно обръща поглед към българското литературно и общокултурно развитие, все по-успешно включва националната ни литература в общите славянски, балкански, общоевропейски културно-исторически и идейно-естетически процеси. Продължавайки плодотворните традиции на руската и украинската литературна наука, чиито представители бяха едни от първите, които осветлиха важни моменти и страни от духовното наследство на българската народност, създавано през вековете, новите поколения съветски българисти разшириха параметрите на своите изследвания, насочиха научните си интереси към процеси и явления, характерни както за по-далечното ни и по-близко минало, така и за нашата непосредствена съвременност. Все по-често ние сме свидетели на появата на различни в жанрово отношение изследвания, които и по проблематика, и по теоретико-методологическо равнище успешно и плодотворно се включват в общите ни усилия да осветлим културно-естетическите богатства на нашия народ, да изведем и някои по-обща закономерности, характер-